

Sedláček, Tibor

Koncept churritizácie a pokus o jeho aplikovanie na prípad Urkeša

In: Sedláček, Tibor. *Doklady raného náboženstva Churritov v starovekom Urkeši*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 117-122

ISBN 978-80-210-8753-8; ISBN 978-80-210-8754-5 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137523>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

9 KONCEPT CHURRITIZÁCIE A POKUS O JEHO APLIKOVANIE NA PRÍPAD URKEŠA

9.1 Churritizácia v Alalachu podľa von Dassowovej

Termín „churritizácia“ vyjadruje vo všeobecnosti proces šírenia kultúrnych prvkov širokého spektra, ktoré sú charakterizované ako churritské. Tento proces mal odlišné formy a ovplyvňovali ho rôzne faktory, v závislosti od času, priestoru, kultúry, ktorá bola prijímateľom týchto vplyvov, ale aj ďalších kontextov. S pojmom „churritizácia“ narába, okrem iných, aj von Dassowová (2007: 628; 2008: 71–90). Celý koncept poňala z metodologického hľadiska v širšej rovine, s následným aplikovaním na archeologický materiál doložený zo starovekého Alalachu. V jednej z publikácií sa detailne venuje spoločnosti v Alalachu, kde churritský element zohrával okolo polovice 2. tisícročia pred n. l. veľmi významnú úlohu (von Dassow 2008), čoho dôkazom je lexikografia, onomastika, toponymá či časté churritizmy obsiahnuté v tamojšej akkadčine, jazyku pisárov. Viacerí bádatelia predpokladali, že postupný nárast churritských vplyvov v tomto meste bol spôsobený opakovaným príchodom churritskej populácie a jej usadením. Churritizácia však bola podľa autorky skôr prejavom akulturácie, urýchlená politickým pozadím. Po rozpade Jamchadu sformovali menšie churritské politické útvary celok Mitanni. Región Alalachu azda zahŕňal obyvateľstvo churritskej „etnicity“ ešte pred úrovňou Alalach VII, pričom ich počet sa asi (predsa len) zvýšil počas obdobia medzi úrovňami Alalach VII–IV. Churriti tu rozšírili svoje jazykové a kultúrne vplyvy a miestne obyvateľstvo tak podstúpilo proces asimilácie. Keď sa stal Alalach súčasťou Mitanni, tento proces sa iba umocnil (von Dassow 2008: 76).

Touto témou sa von Dassowová (2008: 72) zaoberá aj v súvislosti s viacerými regiónmi starovekého Predného východu, keď uvádza:

Celkove je fenomén churritizácie pravdepodobne najlepšie sledovateľný *v prvom rade* skôr ako proces akulturácie zosilnený politickým vývojom, než ako nárast a expanzia etnicky identifikovateľnej populácie.

Hneď nato von Dassowová (2008: 72–73) dodáva:

... nevyklúčujem tvrdenie, že skutočná migrácia a osídľovanie ľudí, ktorí by mohli byť identifikovaní genealógiou (alebo „etnicitou“) ako „Churriti“, sa udiali. Bez pochyb tomu tak bolo, ale churritská migrácia a osídľovanie nemôžu byť presne kvantifikované takými meradlami, ako podiel churritských mien potvrdených v konkrétnej populácii.

Aj keď pôvodne Churriti predstavovali etnikum, rozšírenie churritčiny neznamená zároveň rozšírenie a nárast etnických Churritov. Churritský jazyk a texty, onomastika, slovné výpožičky atď., môžu byť pripísané na vrub akulturácie. Je ťažké určiť, do akej miery bola zreteľná churritizácia v mnohých prednovýchodných častiach spôsobená migráciou etnických Churritov, lebo je napr. ťažké usúdiť, či osoba s churritským menom ním nedisponuje z dôvodov kultúrnych či politických alebo z dôvodu dedičnosti. Kultúrno-politický kontext mohol zahŕňať prijatie churritského božstva do miestneho panteónu, konkrétna oblasť sa mohla dostať pod kontrolu churritského politického útvaru a rozšírenie churritčiny mohlo byť spôsobené hegemoniou „churritského“ politického celku. Prostredníctvom šírenia týchto impulzov používalo čoraz viac osôb, od chetitskej až po egyptskú oblasť, churritský jazyk, churritské slová, osobné mená a narastal kult churritských božstiev. Mnohí sa určite považovali za Churritov, ktorí mali byť ich predkami, no v súčasnosti je zložité určiť, ktorí to boli (von Dassow 2008: 72).

Obzvlášť badateľný je proces churritizácie v kontexte Chetitov a ich kultúry (pozri napr. Güterbock 1954; Hoffner 1998b). Tento termín je oprávnené používaný v súvislosti s churritskými vplyvmi v chetitskom prostredí (pozri napr. Hoffner 1998b: 174; Kühne 1999: 209, 210 vrátane pozn. 39, 211), prejavujúcimi sa hlavne od druhej polovice 2. tisícročia pred n. l. v náboženskej a mytologickej sfére, ale aj ako lingvistický element. Tvrdenie, že táto symbióza je v mnohom podobná fenoménu týkajúceho sa gréčtiny a gréckej kultúry v helenistickej a rímskej dobe, nie je ďaleko od pravdy (Hoffner 1998b: 193). Churritské prvky v chetitskom prostredí sú najmä z hľadiska urkešskej podzemnej štruktúry kľúčovým faktorom.

9.2 Etnické hranice podľa Bartha

Koncept churritizácie môžeme v zmysle prístupu k problematike etnicity z antropologického hľadiska označiť za inštrumentalistický, lebo presadzuje dynamickosť, situačnosť a možnosť zmeny etnickej identity, kde akulturácia zohráva významnú

úlohu.¹¹⁶ Ide vlastne o prekračovanie etnických hraníc, tak ako ich prezentoval Fredrik Barth (1969). Dôraz kladie na sociálnu interakciu a interakciu etnických skupín, ktoré považuje za formu sociálnej kategórie a presadzuje ekonomicko-politický aspekt etnicity. Zdôrazňuje etnické hranice, ktoré pretrvávajú, aj keď jednotlivci ich môžu prekračovať. Malá miera pohybu, kontakt a informácie tak nie sú základom etnickej rozdielnosti. Jej základom nie je ani deficit sociálnej interakcie a prijatia, ale naopak, môžu byť podstatou budovania sociálnych systémov, čo nevedie k ich následnému zániku prostredníctvom zmeny a akulturácie. Kultúrne rozdiely môžu pretrvať, a to aj napriek kontaktom medzi etnikami a vzájomnej závislosti (Barth 1969: 9–10). Spoločnú kultúru považuje síce za dôležitý prvok etnicity, ale nie natoľko, aby spĺňala hlavnú funkciu pri organizovaní etnickej skupiny. Kultúra je len jej dôsledkom (Barth 1969: 11), čo ďalej autor rozvádza dôkladnejšie (pozri Barth 1969: 12–13). Práve etnická hranica má determinovať etnickú skupinu a nie kultúra (*cultural stuff*), ktorá ju obklopuje (Barth 1969: 15). Etnické kategórie predstavujú „organizačnú nádobu“, s obsahom závisiacim od sociálnych a kultúrnych systémov (Barth 1969: 14). Na margo etnických útvarov a kultúrnych podobností a rozdielností uviedol, že na zreteľ nie sú vzaté všetky rozdiely, ale iba tie, ktorým aktéri prikladajú dôležitosť. Okrem ekologického činiteľa vstupujú do hry kultúrne prvky využité aktérmi ako signály rozdielností, ďalšie sú ignorované a v rámci niektorých vzťahov sú zásadné rozdiely popreté (Barth 1969: 14). Význam etnickej skupiny pretrvá len pod podmienkou zotrvania kultúrnych rozdielov. Pri interakcii osôb rôznych kultúr je predpoklad redukovania týchto rozdielov, lebo interakcia osôb si vyžaduje vytvárať zhodu kódov a hodnôt, teda podobnosť. Zotrvanie etnickej skupiny pri takejto interakcii nezahŕňa iba identifikačné kritériá a signály, ale aj tvorbu vzájomných vzťahov, dovoľujúcich pretrvať kultúrnym rozdielom. Do popredia sa tak dostávajú pravidlá – nariadenia – ovládajúce stretý medzi etnickými skupinami. V niektorých sociálnych situáciách tieto predpisy povoľujú vyjadrenie a v iných zase zabráňujú interakcii medzi etnickými skupinami, aby tak ochránili kultúru od zmien a konfrontácie (Barth 1969: 15–16).¹¹⁷ Inými slovami, proces churritizácie, ale aj akýchkoľvek iných kultúrno-etnických zmien, je dôsledok predpisov, ktoré nezabránili etnickej interakcii a povolili zmeny.

116 Opakom inštrumentalistického prístupu je prístup primordialistický. Je viac statický a založený na nemennosti etnicity a kultúry ako takej, danej jedincovi od narodenia. K primordialistickému prístupu z hľadiska antropológie etnicity pozri napr. Jones 1997: 65–72. K inštrumentalistickému prístupu z rovnakého hľadiska pozri napr. Jones 1997: 72–79; Eriksen 2010: 63–66.

117 Aj keď je Barth bežne charakterizovaný ako inštrumentalista, vyslúžil si označenie aj ako primordialista (Eriksen 2010: 64). Ku kritike inštrumentalizmu pozri Jones 1997: 76–79, kde sa nachádzajú aj odkazy na ďalšiu literatúru.

9.3 Koncept churritizácie v Urkeši

Na základe vyššie predloženého modelu von Dassowovej, doplneného modelom Bartha ponúkam hypotézu, ktorá by mohla vrhnúť svetlo na približný vývoj etnickej situácie v Urkeši. Založená je na predpoklade, že väčšia či menšia skupina Churritov v etnickom slova zmysle¹¹⁸ bola v Urkeši prítomná v období, kedy nie sú k dispozícii žiadne písomné pramene. Chábúrsky región bol nakoniec jednou z najstarších oblastí churritského osídlenia (porov. Buccellati a Kelly-Buccellati 1988; Milano et al. 1991: 7; pozri tiež Wilhelm 2008b: 181), najmä jeho najsevernejšie časti a churritská populácia tu, podľa všetkého, bola dostatočne etablovaná. Minimálne na území Urkeša mali byť churritské formy prítomné (napr. jazyk) ešte pred vznikom akkadského politického celku.¹¹⁹ Urkeš, ako mestské centrum, tu patrilo prinajmenšom v poslednej štvrtine 3. tisícročia pred n. l. medzi najvýznamnejšie politické útvary. Ak pripustíme migráciu Churritov, prísť mohli zo severne situovaných horských regiónov, kam sa kladie ich domovina. Obdobie ich príchodu na územie Urkeša je však, vzhľadom na dôkazy, nadmieru zložitá problematika, keďže spadá do obdobia bez písomnej evidencie. Minimálne v 3. tisícročí pred n. l. tu však už sú doložené ich výrazné vplyvy. Tiež nie je isté, s akým obyvateľstvom prišli do kontaktu po svojom príchode. Rozširovanie a udržiavanie churritských prvkov vrátane tých náboženských a churritského povedomia, resp. akulturácia, mohli následne prebiehať aj prostredníctvom churritizácie miestneho obyvateľstva. Churritské prvky sa viažu predovšetkým k urkešskej elite. Domnievam sa preto, že podstatnú úlohu, ak nie prvoradú, pri tomto procese pravdepodobne zohrávala *vládnuca trieda*, teda išlo o politický mechanizmus, no nič bližšie sa o tomto ranom období nedá povedať. Ďalšie churritské migračné vlny, ktoré nie je dôvod vylúčiť, mohli potom k celému procesu prispieť svojou mierou. Obdobia historického temna sú preklenuté až neskoršími dátami z poslednej štvrtiny 3. tisícročia pred n. l., demonštrujúcimi už jednoznačne pevne zastúpené churritské kultúrne zložky v nasledujúcej podobe:

118 Pod pojmom „eticita“ je myslený ideologický obsah, ktorého nositeľom je konkrétna etnická skupina v sociálnom význame, vymedzujúca sa odlišnosťami voči iným etnickým skupinám a *vice versa* v procese interakcie. Jednotliví členovia takejto skupiny sa identifikujú na základe spoločných kultúrnych prvkov, histórie či genealogického pôvodu, pričom je často prítomná určitá miera vykonštruovanosti. K definíciám z perspektívy antropológie a archeológie pozri napr. Barth 1969: 10–11; Emberling 1997; Jones 1997; Eriksen 2010: 16–17. Ak súčasná antropológia používa termín „eticita“, ako označenie sociálnej kategórie, a aplikuje ho na moderné socio-kultúrne prostredia, je legitímne predpokladať, že termín môže mať svoje uplatnenie aj pri starovekých populáciách (porov. Emberling 1997: 324; 1999: 279; Emberling a Yoffee 1999: 272; Bahrani 2006: 48). K identifikácii etnicity prostredníctvom archeológie pozri konkrétne napr. Emberling 1997: 320–324; 1999: 287–291; Killebrew 2005; Dever 2010: najmä 211–242; a všeobecne Jones 1997. K odkazom na literatúru (nielen z regiónov starovekého Predného východu) zameranú na túto problematiku pozri tiež Emberling 1997: 298, tab. I, 311, tab. II.

119 Porov. von Dassow (2008: 71, pozn. 174), ktorá práve na základe objavov z Tell Mózánu zmieňuje okrajovo revíziu histórie Churritov v prospech skoršieho obdobia.

- churritské mená urkešských vládcov a onomastika všeobecne
- titul urkešských panovníkov
- churritská lexika a najstaršia doložená churritská pisárska tradícia
- predpokladané churritské teonymá
- podzemná štruktúra ako (pravdepodobne) *āpi*
- eventuálne niektoré ikonografické motívy (ako napr. postava na vrchoch)¹²⁰

Väčšina z kultúrnych zložiek je zároveň odpoveďami na druhú výskumnú otázku: Ktoré prvky urkešskej religiozity, na základe materiálnej kultúry a písomných prameňov, je možné klasifikovať ako churritské? V Urkeši mali churritské kultúrne prvky, vytvárajúce pomyselnú sieť, výrazné zastúpenie, na čo je potrebné reagovať. Tento fakt by nemal byť ignorovaný, i keď sa v prameňoch týkajúcich sa Urkeša nevyskytuje žiadne etnonymum poukazujúce na churritský etnický element.

Von Dassowovej koncept churritizácie, predpokladaný vo viacerých častiach starovekého Predného východu, sa mohol v obdobných medziach udiať v Urkeši bez toho, aby muselo prísť k výrazne masívnej migrácii churritskej populácie na územie Tell Mózánu. Išlo by o akýsi predobraz toho, čo sa neskôr malo odohrať aj v starovekom Alalachu a ďalších oblastiach. Domnievam sa však, že na rozdiel od Alalachu, v Urkeši mohla takáto migrácia nastať v oveľa väčšom meradle, čo by bolo spôsobené jeho už spomínanou severne orientovanou geografickou polohou. Zaujímavou otázkou ďalej zostáva, nakoľko a v akej forme mohol Urkeš prispieť k šíreniu churritských tradícií do prednovýchodných regiónov? Exemplárnym príkladom takéhoto procesu je spomienka na Urkeš v textoch z Ugaritu a chetitského prostredia, ako domovské sídlo Kumarbiho, a zároveň dôležité kultové churritské centrum (pozri vyššie). Dokladom sú aj motívy urkešskej glyptiky schematicko-linéarneho štýlu zo staroakkadského obdobia (pozri vyššie), objavujúce sa neskôr v polovici 2. tisícročia pred n. l. vo forme nástenných malieb a pečatných odtlačkov v Nuzi. Tak ako v Urkeši, aj v tomto meste sú doložené výrazné churritské vplyvy.

Iným príkladom by mohli byť chetitské hippologické texty z 2. tisícročia pred n. l., vytvorené Mitannčanmi, obsahujúce mezopotámske, árijské, churritské ale i luvijské technické termíny. Pri ich vzniku mohla okrem árijských vplyvov poslúžiť ako zdroj staršia churritská tradícia (Ivanov 1998: 147–148). Treba v tejto súvislosti upozorniť na už zmieňované urkešské figuríny equidov. Možno, že táto tradícia má aspoň sčasti základy už v prostredí churritského Urkeša, kde mohlo prísť aj ku kontaktom s indoeurópskou populáciou (pozri Hauser 2015).

O spoločnom povedomí churritskej identity v neskoršom období a odkaz na ranú etapu ich dejín môže tiež svedčiť veľmi zaujímavý obsah churritsko-chetitského rituálu z druhej polovice 2. tisícročia pred n. l. (pozri de Martino 1993; pozri tiež Archi 2013: 5–6). Participujú tu figuríny deifikovaných panovníkov sta-

120 Glyptické vizuálne prvky z Tell Mózánu je veľmi náročné kategorizovať ako typicky „churritské“, i keď niektoré z nich sa tak môžu javiť. Často je to pohybovanie sa na tenkom ľade. S istotou patria do severnej tradície, ktorá môže obsahovať aj churritské vplyvy.

roakkadskej dynastie, ale i ďalší panovníci z poslednej štvrtiny 3. tisícročia pred n. l. z regiónov východne od Mezopotámie. Je dokonca možné, že je tu uvedený aj vládca Atal-šen (možno z Urkeša) (Kammenhuber 1974: 167). Fakt, že sa tieto mená zachovali, naznačuje jednotu Churritov z historického hľadiska a pretrvávanie tradície, pôvodne asi na orálnej báze, siahajúcej až do včasného obdobia churritských politických celkov (Wilhelm 1989: 12, 73), medzi ktoré nakoniec patrili aj Urkeš. Thomas Hylland Eriksen (2008: 318) upozorňuje na kolektívnu históriu ako aspekt etnicity. Tento prvok zahŕňa pôvod mýtov, legitimizuje spoločnú kultúru a etnická skupina sa prostredníctvom neho stáva aj skupinou založenou na príbuzenstve (porov. Eriksen 2010: 17, 42). Historická kontinuita, teda minulosť, a spoločné tradície sú dôležitým ideologickým prvkom etnicity. Vzniká tak dojem, že etnikum je „prirodzené“ a disponuje dlhodobou kultúrnou kontinuitou (Eriksen 2008: 322), aj keď tomu v skutočnosti vždy tak nemusí byť. Reminiscencia na churritskú minulosť v churritsko-chetitskom rituáli naprieč tak dlhým časovým obdobím by mohla byť vysvetlená tvrdením Eriksena o spoločnej histórii a pôvode etnickej skupiny ako stmelujúcich prvkov. Samozrejme, problém miery fikcie prepojenia je už iná téma.